

ENCARA SOBRE LA DATA DEL *BLAQUERNA*

M'afanyo a avançar que la intenció del present article no és afegir més pàgines d'especulació a la polèmica llarga i extensa de la data que cal atribuir al *Blaquerna*. En aquesta qüestió, que ha produït una copiosa bibliografia entre 1924 i 1986, és curiós que no s'hagi assajat mai de trobar indicis documentals que aclareixin si la novel·la va ser escrita abans de 1285, després de 1294, o en dues etapes (abans de 1285 i després de 1294), que són les tres posicions que s'han plantejat.¹ L'oportunitat d'oferir dades materials és allò que m'ha mogut a entrar en un terreny tan poc abellidor com aquest, i també (no em puc estar de dir-ho) la voluntat de contribuir a liquidar el problema.

Aquestes dades documentals, és clar, s'han de referir als exemplars més antics de l'obra: un *Blaquerna* francès, l'actual manuscrit franc. 24402 de la Nationale de París (que anomenaré F), i un *Llibre d'amic e Amat* llatí que és a la Biblioteca Marciana de Venècia, manuscrit lat. 200, clas. VI (que anomenaré V).

El primer dels dos còdexs va ser propietat de Pere de Llemotges, eclesiàstic i intel·lectual que es movia sobretot a París i que va tenir una certa amistat amb Ramon Llull.² El fet és que hi ha força indicis que la rela-

¹ A. Bonner, «La data de *Blaquerna*», *EL* 26 (1986), pp. 143-7, nota 1, ja dona una extensa llista de bibliografia sobre el tema. Encara hi hauríem d'afegir: A. Gottron, «Neue Literatur zu R. Lull», *Franziskanische Studien* 11 (Münster, 1924), pp. 218-221; M. de Riquer, «Reseña a Ramón Llull, *Obras literarias*» (1948), *AST* 21 (1948), pp. 188-190; *id.*, *Història de la literatura catalana I* (Barcelona, 1964), pp. 287-291; J. Rubió, *Història de la literatura catalana I* (Barcelona, 1985), pp. 99-101; W. Schleicher, «Weiteres zur Datierung von Ramon Lull's *Libre de Evast e Blanquerna*», *Romanische Forschungen* 71 (Frankfurt, 1959), pp. 186-190; P. Bohigas, «Les cronologies lul·lianes i el sentit personal d'algunes obres de Ramon Llull», *EL* 9 (1965), pp. 167-180; S. Garcías Palou, «El Papa 'Blanquerna' de Ramon Llull y Celestino V», *EL* 20 (1976), pp. 71-86.

² Veg. J. N. Hillgarth, *Ramon Lull and lullism in fourteenth-century France* (Oxford,

ció entre Pere de Llemotges i el beat es va limitar a la primera estada d'aquest a la capital francesa: entre 1287 i 1289. Si això fos així, el seu *Blaquerne* demostraria que la novel·la ja existia en aquelles dates tal i com la coneixem i, per tant, no tindria res a veure amb aquell «che fece per viltà il gran rifiuto»,³ el dissortat Celestí V.⁴

Ja fa temps, J. N. Hillgarth es va adonar que cap de les obres contingudes als quatre manuscrits lul·lians llatins de Pere de Llemotges és posterior a 1289.⁵ Els manuscrits (avui a la Bibliothèque Nationale de Paris), les obres que contenen i la datació que els atribueix A. Bonner al seu catàleg (*OS*, II) són els següents:⁶

Lat. 16112: *Disputatio fidelis et infidelis* (París, 1288-89), *Compendium seu commentum Artis demonstrativae* (París, 1288-89), *Calendarium reginae Mariae* de Guillem de saint Cloud (1296).

Lat. 16113: *Lectura super figuras Artis demonstrativae* (Montpeller, 1285-87?), *Liber propositionum secundum Artem demonstrativam* (1285-87?), *Liber tartari et christiani* (Roma, 1288).

Lat. 16114: *Liber de quaestionibus per quem modus Artis demonstrativae patefit* (1283-87?), *Liber de gentili et tribus sapientibus* (1274-76?).

1971), p. 158. Tinc gairebé enllestida una monografia força extensa sobre la relació que va existir entre ambdós personatges.

³ Dante, *Inferno* III, v. 60.

⁴ Cal advertir que aquest exemplar dona una còpia similar a la que ofereixen les versions occitana i catalana de la novel·la: hi són presents les mateixes cinc parts que coneixem i el protagonista fa el mateix viatge extraordinari fins a esdevenir papa i encara, després d'una renúncia, ermità; les diferències són només de detall.

⁵ «The four Latin MSS. appear in the catalogues of the Sorbonne of 1338 and *saec.* XIV *ineunte*. The works by Lull they contain are none of them later than 1289, the date of Lull's first visit to Paris.» Hillgarth, *ob. cit.*, p. 158, n. 42. Pere de Llemotges va morir el 1306 i va fer donació a la Sorbona d'una imponent biblioteca; coneixem els seus mss. pels registres d'entrada a la Biblioteca que figuren al darrer foli o a la guarda posterior dels còdexs; aquest és, per exemple, el del ms. F: «Iste liber est pauperum magistrorum de Sorbona ex leg[ato] magistri Petri de Lemovitis quondam sotii domus h[uius]. In quo continetur Romantium de v. statibus m[un]di. Pretii ·lx· solidus. Catherabitur. Secundus» (foli 102). Aquestes signatures van ser atribuïdes per l'inventari de la Parva Libreria de la Sorbona, l'any 1338 (veg. nota 12). La indicació «Catherabitur» significa que el ms. es trobava en aquells moments no a la Parva Libreria, sinó encadenat a la Magna Libreria, una gran sala de treball; la quantitat de diners assenyalada indica el que el lector havia de dipositar per endur-se el llibre en préstec.

⁶ Les dates seguides d'un signe d'interrogació signifiquen només que hom no pot precisar en quin d'aquests anys va ser escrita l'obra.

Lat. 16119: *Liber de prima et secunda intentione* (1283?), *Liber de quattuordecim articulis sacrosanctae Romanae Catholicae Fidei* (1283-85?).

Hi ha, doncs, un motiu suficient per relacionar tots aquests còdexs amb la primera estada de Llull a París. Hillgarth, tanmateix, no precisa i els situa cap a final del segle XIII: diu «about 1300» o «*saec. XIII exeunte*»; suposo que la raó és que l'obra de l'astrònom Guillem de saint Cloud, continguda al primer, és datada el 1296.⁷ Hi ha molts indicis, però, que aquesta obra no va ser copiada al mateix temps que les altres que conté el manuscrit, fins al punt que podem afirmar amb una certa seguretat que va ser afegida al volum anys després (a partir de 1296).⁸

El fet que cap de les obres lul·lianes sigui posterior a 1289 i una similitud formal molt acusada entre els volums (veg. la taula següent) permeten de concloure que probablement aquests manuscrits van ser preparats en un mateix escriptori durant la primera estada de Llull a París.

⁷ Hillgarth, *ibid.*, diu «B. N. 16112 also contains (fols. 131-41) Guillaume de St. Cloud, *Commendacio antiquorum sapientum et artificiorum*, commissioned by Queen Marie of France, the widow of Philippe III, together with a "Tabula", beginning in 1296». Cal advertir que el títol de *Commendacio...* que Hillgarth dona aquí és el del proemi del *Calendarium* citat al text. Sobre aquesta obra vegeu P. Duhem *Le système du monde* (París, 1954-9), vol. IV, pp. 10-19; aquest estudiós diu a la p. 15: «La date de 1296 que nous lui avons attribuée résulte de la lecture des tables que nous y trouvons; une première table donne l'heure d'entrée du Soleil en chacun des douze signes pour l'anée 1296; une autre table fournit la détermination perpétuelle de ces mêmes heures; cette table est à deux colonnes; l'une des colonnes donne l'équation de ces heures pour le "temps futur", de l'an 1296 à l'an 1496; l'autre la donne pour le "temps passé", de 1096 à 1296.» En el ms. lat. 16112 aquestes taules són als folis 140 i 141. Vegeu una descripció exhaustiva d'aquests còdexs al meu treball «Els manuscrits lul·lians de Pere de Llemotges», a *Llengua & Literatura* 5, en premsa. Vegeu també E. Littré, «Guillaume de Saint-Cloud, astronome» a *HLF* XXV (París, 1896) pp. 63-74. Sobre aquesta obra i Llull, vegeu M. Pereira, «Ricerche intorno al *Tractatus Novus de Astronomia* di Raimondo Lullo», a *Medioevo* 2 (1976), pp. 196-199. Alguns estudiosos havien suposat que el *Calendarium* era una obra original de Llull, veg. Stöhr, «Literarkritisches zur Überlieferung der lateinischen Werke Ramon Llulls», a *EL*, 1 (1957), pp. 58-9.

⁸ És escrit d'una mà diferent de la que ha escrit les altres dues obres que conté el manuscrit. El volum és compost de deu quaderns de sis fulls de pergami prim, més un darrer quadern de cinc fulls que transmet el *Calendarium* de Guillem (més un full solt, d'un material més bast, que conté vuit taules astronòmiques que no formen part de l'obra; són els folis 142-143 que contenen quatre «Tabula aequationis Saturni», dues «Tabula mediorum cursuum Solis» i dues «Tabula mediorum cursuum Lunae»). La caixa d'escriptura d'aquest últim quadern és diferent de la que apareix als altres, i el darrer full (amb les taules) és divers de tota la resta; els folis on és copiat el *Calendarium* tenen 49 ratlles per columna, mentre que la resta en té 40. Finalment, aquests folis, a diferència dels altres, van ser numerats des d'antic al centre del marge superior en xifres romanes.

lat.	16112	16113	16114	16119
dimensions del foli	205 × 290	205 × 290	210 × 275	210 × 298 ⁹
fulls × quad.	6	6	6	6
caixa	135 × 215	135 × 215	135 × 215	135 × 215
ratlles per col.	40	40 ¹⁰	40	40

Hi ha, però, un cinquè còdex de Pere de Llemotges, aquest no en llatí sinó en francès: el *Blaquerne*. Aquest volum presenta algunes diferències formals respecte als altres quatre,¹¹ però tenint en compte que és l'únic en francès dels cinc còdexs i que tots els llatins provenen del període 1287-89, ¿no podem suposar que també el *Blaquerne* va ser copiat al mateix temps?

L'indici més clar que la relació entre Pere de Llemotges i Llull no va continuar després de 1289 és, com deia, l'absència d'obres posteriors a aquesta data entre els seus manuscrits conservats; però, ¿fins a quin punt podem afirmar que ens han pervingut tots els manuscrits lul·lians del llemosí? Repassant els catàlegs de la Sorbona, de principi del segle XIV,¹² comprovem que a la biblioteca del col·legi hi havia dipositats els cinc còdexs ara referits (els llatins eren a la «Magna Libraria» i el *Blaquerne* a la «Parva»), dos altres que Llull en persona havia donat a la institució,¹³ i tres més que avui han desaparegut:¹⁴

⁹ Les relligadures actuals són del segle XVII (XVIII per al 16119) i deuen haver alterat les dimensions originals.

¹⁰ Als dotze primers folis és de 42 línies.

¹¹ Compareu les següents quatre dades, corresponents en ordre a les que s'oferien més amunt: 215 × 298, 8, 148 × 240, 42.

¹² Es tracta d'un inventari dels llibres encadenats a la gran sala de treball, anomenada «Magna Libraria», d'un catàleg analític dels llibres d'aquesta sala i finalment d'un inventari dels llibres que restaven a la «Parva Libraria»; els dos primers, segons els estudis de R. H. Rouse («The early library of the Sorbonne», a *Scriptorium* 21 (1967), 42-71, 227-251, pp. 236-40) van ser fets per la mateixa persona i daten de vers 1321, mentre que el segon és de 1338. Els inventaris han estat editats per L. Delisle, *Le cabinet de manuscrits de la Bibliothèque Nationale* (París, 1868-81), vol. III.

¹³ Els lat. 16111 i 15395. Veg. Hillgarth, *ob. cit.*, p. 157, n. 37.

¹⁴ Cal recordar que els manuscrits de Tomàs le Myésier es van incorporar tard a la Sorbona, a través del llegat d'Enric Pistor de Lewis, cap a 1355. Només l'*Electorium* va ser donat directament a la biblioteca del col·legi: «When Le Myésier died in 1336 he left only one manuscript to the Sorbonne, the *Electorium*, his major Lullian compilation, doubtless chosen because he considered it his most important possession.» Hillgarth, *ob. cit.*, p. 186. Aquest estudiós, a la n. 2 de la mateixa pàgina, creu reconèixer l'*Electorium* entre els llibres inventariats (en la referència «Sentencia libri physicorum et metheororum, cum aliis»), però la datació que Rouse ha donat a l'inventari de la Gran Biblioteca (vers 1321) fa inviable la hipòtesi de Hillgarth.

«De adventu Messie, de electione, de medicina, de jure, amici et amati, Remondi [...] Ars Raymundi [...] Ars demonstrativa».¹⁵

Aquests tres volums podrien haver pertangut a Pere de Llemotges. El primer és un llibre força heterogeni que contenia el *De adventu Messiae* (1274-83, sempre segons Bonner, *OS II*), l'*Ars iuris* (1285-7) i el *Liber amici et Amati* (1283?). La resta d'obres fa de mal precisar, però hem de pensar que es tracta d'obres amb data de composició acostada a la de les tres anteriors, donat que (com ja havia observat J. Rubió)¹⁶ els reculls més antics conserven una coherència cronològica i fins i tot temàtica que després es perd.¹⁷ Els altres dos llibres perduts són una inidentificable «Ars Raymundi» i una «Ars demonstrativa»; en realitat, fóra estrany que entre els llibres de Pere de Llemotges no figurés una còpia de l'*Ars demonstrativa*, centre d'aquell període de producció.¹⁸ Fixem-nos, doncs, que fins considerant seus els tres volums desapareguts gairebé és segur que Pere de Llemotges no va posseir cap obra de Lluïl posterior a 1289, cosa que indicaria que la relació entre els dos personatges es va limitar a la primera estada del beat a la capital francesa.¹⁹ Amb tota probabili-

¹⁵ Delisle, *ob. cit.*, vol. III, pp. 72-76. Es tracta d'un fragment de l'inventari de la Magna Libreria.

¹⁶ «Notes sobre la transmissió manuscrita de l'opus lul·lià», a *Ramon Llull i el lul·lisme* (Barcelona, 1985), 167-190, p. 182.

¹⁷ El catàleg analític de la Magna Libreria (redactat com l'inventari d'aquesta sala vers 1321) dóna una notícia més detallada d'aquest volum: «Ah. Liber Raymundi de adventu Mesye. *Duo viri mire sciencie*. - Eiusdem, compendium de arte medicine. *Cum super quodam altissimo*. - De arte jure compendium. *Quoniam vita hominis brevis*. - Liber amici et amati. *Blanquerna igitur insistebat*.» (Delisle, *ob. cit.*, vol. III, p. 114). El fragment d'incipit que acompanya els títols permet de reconèixer sense problemes el *De adventu Messiae*, l'*Ars iuris* i el *Liber amici et Amati*; en canvi no ajuda en el cas de l'obra mèdica perquè no correspon ni a les primeres paraules del *Liber principiorum medicinae* (1274-8?) ni a les de l'*Ars compendiosa medicinae* (1285-7). En qualsevol cas, un llibre de medicina no faria gens d'estrany a la biblioteca de Pere de Llemotges, que demostra un interès particular per aquesta disciplina; d'altra banda, com veurem tot seguit, és possible que la traducció llatina del *Llibre d'amic e Amat* es fes a París durant la primera estada de Lluïl. El catàleg no fa cap esment del «de electionis» esmentat a l'inventari.

¹⁸ Al *Llibre de meravelles*, escrit a París en aquell moment, el beat mostra un interès ben viu per aquesta obra; *ENC*, vol. IV, pp. 107-108: «—Fill —dix lo ermità—, ·i· hom qui lonch temps havia trebayllat en la utilitat de la Sgleya romana, vench a París, e dix al rey de França e a la Universitat de París que en París fossen fets monestirs hon fossen apreses los lenguatges de aquells qui són infaels, e que hom en aquells lengatges treledàs la *Art demostrativa*; e que ab aquella *Art demostrativa* hom anàs als tartres, e que a aquells hom preycàs e la *Art* mostràs [...]».

¹⁹ J. Perarnau («Consideracions diacròniques entorn dels manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic», a *ATCA* 2 (1983), 123-169, pp. 125-6) assenyalava que els manuscrits lul·lians Clm. 10501 i 10496 de la Bayerische Staatsbibliothek presenten una «lletra comparable (cosa que no vol pas dir idèntica)» a la de l'actual lat. 16493 de la Nationale

tat el *Blaquerne* de Pere de Llemotges no és posterior a aquesta data.

Anem pel segon índex de datació de l'obra. El manuscrit V conté un *Liber amici et Amati*, encapçalat (com en tots els manuscrits complets de la versió llatina de l'opuscle) pel capítol 99 del *Blaquerna*:²⁰ hi apareix un ermità que visita el protagonista i que és el mateix que a la novel·la apareix al capítol 97 i demana que el papa dimissionari es quedi a Roma com a mestre d'ermitans; aquest capítol i el mateix preàmbul del llibre impliquen, doncs, que la novel·la d'on provenen ja narrava la dimissió del papa Blaquerna i la seva opció per la vida eremítica. Doncs bé, el cas és que tot fa pensar que el manuscrit venecià, com els manuscrits parisencs que hem revisat, no és posterior a 1289; vegem-ho.

Cap de les obres que conté el manuscrit (que va ser ofert per Llull al dux venecià Pietro Gradenigo) és posterior a 1289 i totes, menys el mateix *Liber amici et Amati*, són obres importants del cicle de l'*Ars demonstrativa*. Heus ací el contingut del volum amb la datació que Bonner dóna a les obres en el seu catàleg:

Ars demonstrativa (Montpeller, vers 1283), *Liber de quattuordecim articulis fidei* (1283-5?), *Liber propositionum secundum artem demonstrativam* (1283-7?), *Liber tartari et christiani* (Roma, 1288), *Liber amici et Amati* (Bonner només dóna la data del *Blaquerna*, Montpeller, 1283).

Generalment, aquest còdex s'ha relacionat amb la *Consolatio venetorum*, obra escrita a París l'any 1298, amb motiu de la derrota de l'armada veneciana a Curzola i que se suposa que Llull va trametre a Venècia;²¹

de París, que havia pertangut a Pere de Llemotges; l'estudiós aclareix que la seva afirmació «no es pot basar en una comparació immediata dels exemplars». He comprovat personalment que la lletra dels dos còdexs muniquesos no s'assembla en absolut amb la del còdex parisenc; sens dubte Perarnau s'erra. A partir d'aquesta observació, Perarnau conclou (p. 168) que l'obra parisenc que treballava per a Pere de Llemotges ho va continuar fent almenys fins a les acaballes de l'any 1300. Insisteixo que no en tenim cap prova, ni tan sols cap índex: les obres que apareixen en aquests dos presumptes manuscrits llemotges no es registren als catàlegs de la Sorbona que hem revisat més amunt.

²⁰ El *Liber amici et Amati* ha estat editat per Ch. Lohr i F. Dominguez a *Traditio* 44 (1988), pp. 325-372.

²¹ D'aquesta obra només s'han conservat dos manuscrits: el de la Nationale de París, lat. 15145, del segle XV; el de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, lat. 13680 que prové de la biblioteca de San Michele de Murano (Venècia) i consta ja al catàleg de Mitarelli, *Bibliotheca codicum manuscriptorum monasterii sancti Michaelis Venetiarum prope Murianum* (Venècia, 1779), s.v. «Raymundus Parisiensis»: «*Consolatio Venetorum*, seu tractatus Magistri Raymundi Parisiensis per modum Dialogi, inter ipsum et Petrum Venetum, de Fortuna. Ext. in codice in 4. Saec. XIV. Núm. 728». Sembla que el volum és, en efecte, del s. XIV; podria ser una còpia del que presumptament Llull va enviar a la ciutat de sant Marc?

hom ha pensat que el manuscrit V va ser enviat amb una còpia de la *Consolatio* en el mateix moment.²² A. Bonner, però, ha contradit aquesta suposició perquè implica que Llull insistia en la propagació d'obres del cicle de l'*Ars demonstrativa* nou anys després d'haver introduït en el seu sistema, a través de l'*Ars inventiva veritatis* (1290), els canvis profundíssims que caracteritzen l'etapa que anomenem ternària; i assenyalava que, donat que Pietro Gradenigo va ser elegit dux el 25 de novembre de 1289, és probable que el manuscrit fos enviat a Venècia amb motiu d'aquest esdeveniment.²³

Subscriu del tot aquesta proposta, i hi ha encara d'altres indicis que la refermen. La versió llatina del *Llibre d'amic e Amat* apareix estretament relacionada amb el *Liber tartari et christiani*, obra apologètica que el beat va compondre vers 1287 i un dels protagonistes de la qual és l'ermità Blaquerna:²⁴ a tots els manuscrits la segona precedeix la primera, amb una sola excepció.²⁵ El capítol 99 del *Blaquerna* que introdueix el *Liber amici et Amati* pressuposa una certa familiaritat del lector amb el personatge, coneixement que, és clar, només pot tenir pel *Liber tartari*

²² Lo. 1082 és potser el primer que fa aquesta afirmació; el segueixen, entre d'altres, Batllori («El lulismo en Italia», a *Revista de Filosofia* 2, 1943, pp. 271-272), Guilleumas («Bibliografía», a *Libre de Evast e Blanquerna*, ENC, Barcelona, 1935-54, vol. IV, p. 111) i Hillgarth (*ob. cit.*, p. 141).

²³ «Nota suplementària a "Problemes de cronologia lul·liana"», a *EL* 21 (1977), 221-224, pp. 221-222. Bonner explica la datació de 1298 per un error de M. Obrador (el primer a descriure el manuscrit), que va identificar el *Liber de quattuordecim articulis fidei* amb l'*Apostrophe* de 1296 (que de vegades porta aquest títol) en lloc del *Liber de quattuordecim articulis catholicae fidei Romanae Ecclesiae sacrosanctae* de 1283-5(?). Bonner assenyalava que, encara que és cert que Llull va regalar manuscrits en èpoques allunyades de la composició de les obres que contenen (per ex. el *Llibre de contemplació* que va regalar a la Cartoixa de Vauvert el 1298), caldria distingir entre obres que funcionen amb els mecanismes de l'Art, que estaven més subjectes a les variacions que aquests mateixos mecanismes sofrien amb el temps, i les obres místiques o apologètiques que no es fonamentaven de forma immediata en una versió determinada de l'Art; així Llull manifesta una llarga predilecció pel *Llibre del gentil*. D'altra banda, que el manuscrit va ser enviat ho diu ben clarament la dedicatòria probablement autògrafa de Llull: «Vobis, illustri domino Petro Gradenico, inclito Venetiarum duci [...] ego, magister Raymundus Lul, cathalanus, transmitto et do istum librum [...]» (foli 1).

²⁴ Veg. A. Bonner, «Notes de Bibliografia i cronologia lul·lianes», a *EL* 24 (1980), pp. 72-86. Coincideixo amb Bonner en què l'ambaixada de Rabban Sauma, d'una manera o altra, és al darrere de l'obra de Llull, però no comparteixo la identificació de l'escena final del llibre amb els fets esdevinguts la Setmana Santa de 1288; crec que l'obra pot haver estat escrita entre 1287 i 1288, a Roma o a París (i per tant tampoc no endarreriria, com fa Bonner, l'anada de Llull a la ciutat del Sena).

²⁵ El ms. 1717 de la Biblioteca de la Universitat de Pàdua, datat el 15 d'abril de 1415, i, per tant, força tardà. Cal tenir en compte, que el ms. 516 de la Biblioteca de l'Arsenal de París és fragmentari.

et christiani.²⁶ Això permet de suposar que la traducció llatina de l'opuscle de l'amic i l'Amat és contemporània de la composició del tractat apològic i que la difusió dels dos es va fer alhora.

I encara, fixem-nos que la segona, tercera i quarta de les obres que transmet el manuscrit V es troben també en els còdexs conservats de Pere de Llemotges (la primera al lat. 16119, les altres al lat. 16113); si els manuscrits desapareguts que figuren al catàleg de la Sorbona fossin del llemosí, aleshores també l'*Ars demonstrativa* i el *Liber amici et Amati* apareixerien relacionats amb París i amb els anys 1287-89.

Amb el suport d'aquests indicis crec que es pot sostenir que la novel·la no és posterior a 1289 i que, per tant, no té res a veure amb la dimissió del papa Celestí V.²⁷

Si donem per liquidada aquesta qüestió tan feixuga, ens trobem que el problema se centra a situar la novel·la entre els anys 1276 i 1289. La primera data és imposada per l'esment de l'obra al final de la *Doctrina pueril*.²⁸

«On pus te parle, fill, de la celestial glòria, més trop en mi de defalliment a recomptar e a significar la glòria de paradís; e per açò lexar-me n'é, e parlarem del *Libre de Evast e de Blaquerne*.»²⁹

Si el llibre apareix amb el seu títol és probablement perquè el beat ja havia començat la novel·la o, en qualsevol cas, havia definit ja una sèrie d'elements constitutius (tema, personatges, una certa trama i desenvolupament). Són indicatius d'una certa simultaneïtat de redacció de les dues obres els paral·lelismes entre el capítol 91 de la *Doctrina* (al final del lli-

²⁶ Llull hauria pogut encapçalar la sèrie de versicles amb una mínima introducció sense cap mena de referència a Blaquerne i el sentit de l'opuscle no hauria variat; tal i com el llegim avui en la seva versió llatina, el seu únic context immediat és el *Liber tartari et christiani*.

²⁷ Hi ha un altre exemplar del *Livre d'Evast et de Blaquerne* amb una antiguitat venerable; es tracta del ms. fr. Phill. 1911 de la Staatsbibliothek de Berlín, que va ser regalat per Llull a la Cartoixa de Vauvert en un moment que no podem determinar: potser durant la primera estada a París si és que ja havia establert contacte amb els cartoixans o, més probablement, durant la seva segona estada a París (1297-99). El ms. conté dues anotacions en lletra gòtica llibrària (diferent de la del copista): a la guarda anterior «Ce livre doit estre renduz à dant Raymond nomé de Chartreuse delez Paris», i al foli 133^v «Le livre de Blaquerne por les chartreux prez de Paris». Mai no s'ha assajat de cercar qui és aquest tal Raimon de la Cartoixa.

²⁸ Per a la datació d'aquesta obra entre 1274 i la primera meitat de 1276 veg. Bonner, «Problemes de cronologia lul·liana», a *EL* 21 (1977), pp. 35-8, i «Modificacions al catàleg d'obres de Ramon Llull», a *EL* 26 (1986), pp. 82-3. Recentment, E. Blanco Gómez («La fecha de composició de la *Doctrina pueril*», a *EL* 29 (1989), pp. 147-54) ha proposat un terme *a quo* de març de 1275 amb uns arguments no gens convincents.

²⁹ *Doctrina pueril*, ENC (Barcelona, 1972), p. 243.

bre), sobre l'alimentació dels infants, i el que s'explica al capítol 2 del *Blaquerna* (ben bé a l'inici) sobre la mateixa qüestió.

El terme *ad quem* és precisat per diversos indicis, que ja A. Bonner va registrar en forma de llista;³⁰ em sembla que val la pena de revisarlos amb un cert detall: 1) El fet que el llibre aparegui plenament inserit dins la primera fase del cicle quaternari de l'Art (vers 1274 - vers 1283).³¹ 2) Que faci referència al capítol general de dominicans que va tenir lloc a Montpeller el 1283 (cap. 90, vol. II, p. 227); i podria ser, però no és segur, que es refereixi al capítol general de dominicans que va tenir lloc a Bolonya el 1285 (cap. 86, vol. II, p. 205).³² 3) Al capítol 65, es parla en present del rei Jaume II com a rei de Mallorca (vol. II, p. 57), rei que va ser desposseït el novembre 1285; al capítol 92 es parla d'un rei desheretat, cosa que s'ha interpretat com una referència al cas de Jaume II.³³ 4) Al capítol 76 parla elogiosament de la secta de l'orde

³⁰ A. Bonner, «La data...».

³¹ Totes les referències del *Blaquerna* ho són de l'edició d'ENC (Barcelona, 1935-54). Als capítols 24 i 44 (llibre II, vol. I, pp. 147 i 221), 80, 81 i 93 (llibre IV, vol. II, pp. 152, 158 i 241) i 115 (llibre V, vol. III, p. 181) s'esmenta l'Art *abreujada d'atobar veritat*. A l'Art de contemplació, capítols 102 i 114, s'esmenten les Dignitats, les virtuts i els vicis en l'ordre que correspon a aquest primer cicle de l'Art. Adonem-nos que això afecta pràcticament totes les parts de la novel·la.

³² La diferència entre un i altre esment és clara. En el primer cas es tracta d'una referència concreta i ben precisa sobre la novel·la: «En ·i· vila, qui és apellada Monpesler, en la qual fo fet aquest *Libre de Evast e Blanquerna*, hac ·i· gran capitol general de preycadors.» En el segon cas, es narra com un cardenal que té per ofici anar als capítols generals de religiosos aconseguix que un fill d'un noble que volia estudiar Dret, i que per tant anava a la famosa facultat de Bolonya, decideixi estudiar Teologia a París: «Esdevench-se una vegada, que un fill de conte anava a Bulunya per ohir Leys; e lo cardenal, qui anava a Bulunya, on devia ésser capitol general dels preycadors [...]; l'anada del cardenal a la ciutat italiana (necessària perquè el jove vol estudiar lleis) i la celebració d'un capítol allí podria ser una pura coincidència de la ficció plantejada per Llull amb la realitat posterior (ens en podem estranyar després del cas de Celestí V?). D'altra banda, com assenyala Bonner («La data...», p. 147) Llull podria saber pel capítol de Montpeller que s'havia de celebrar una altra reunió dos anys més tard a Bolonya. Vull dir amb tot això que l'esment no és una prova que el *Blaquerna* hagi estat escrit amb posterioritat a 1285.

³³ «Esdevench-se, un dia, que ·i· rey vench a cort, e féu clams a l'apostoli de un rey qui l'avia deseretat e gitat de son regne sens tort que no li tenia. Com hac feyt tots sos clams, lo rey plorà e féu semblant de gran tristícia [...]. Jo seria molt prudent en la identificació d'aquest passatge amb els fets històrics de 1285. Darrerament, A. Santamària (*Ramón Lull y la Corona de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1989, pp. 19-32) ha insistit en aquesta identitat, però la seva argumentació falla en un punt: interpreta que l'episodi és una «comparació» que posa el cardenal que té com a ofici fer comparacions, i li atorga, doncs, un valor exemplar; aquesta lectura no és correcta: l'episodi vol ser un fet esdevingut al cardenal i aquest, mitjançant comparacions (que no tenen res a veure amb narracions exemplars, vol II, p. 234), amonesta el rei pel seu desconsol (gairebé desesperació) i l'exhorta a tenir «paciència, sperança, humilitat, justícia, caritat, loant e atorgant la volentat de Déu» (vol. II, p. 235). El passatge vol insistir més en aquesta necessària actitud humil del rei desheretat que no pas en la restitució del dret, cosa de la qual només es diu: «e dels béns de santa Sgleya feeren-li sa provisió honradament, e tractaren com

dels apòstols, que va ser condemnada el març de 1286.³⁴ 5) Cita el *Llibre de contemplació*, el *Llibre de demostracions* i el *Liber de Sancto Spiritu* que segons Bonner ja no són esmentats després del primer cicle de l'Art.³⁵

Ens adonem, doncs, que les dades indicades als apartats 1 i 2 assenyalen la data de 1283, o no gaire després, com a terme més probable de final de la redacció. Les dades dels apartats 3 i 4 impedeixen de situar el *Blaquerna* més enllà de 1286; en aquests apartats hi ha un parell d'indicis que assenyalarien final de 1285 o començament de 1286 com a data de fi de redacció, però ja he explicat en nota les raons que em porten a ser molt prudent en la interpretació d'aquests indicis. Les cites de l'apartat 5 refermarien la datació límit de 1283.

Per tant, el *Llibre d'Evast e Blaquerna* seria una obra començada (materialment o en el planteig) pels volts de 1276 i acabada cap a 1283. Una obra escrita durant set anys. Durant aquest llarg temps, Llull devia deixar i reprendre la narració diverses vegades;³⁶ normalment s'ha pensat que el *Blaquerna* és un llibre escrit tot d'una tirada, però em sembla que hi ha indicis, no només que va ser compost durant un període dilatat de temps, sinó que fins i tot Llull va anar variant-ne i concretant-ne el pla narratiu.³⁷

Albert SOLER I LLOPART

Universitat de Barcelona

fos restituit de ço de què era deseretat» (vol. II, p. 235). D'altra banda, al darrer capítol de la novel·la, a les cobles de l'emperador hi hauria un indicatiu que Jaume II encara no havia estat desposseït dels seus territoris insulars.

³⁴ Vol. II, pp. 123-4. Al capítol 56 del *Llibre de meravelles*, en canvi, sembla que la crítica, veg. el que en diu Bonner a *OS*, II, p. 125, n. 1, i p. 194, n. 66.

³⁵ Bonner, «La data...» p. 145. El primer és citat al cap. 98 (vol. II, p. 259), al cap. 100 (vol. III, p. 11) i 115 (vol. III, p. 179); el segon, al cap 78 (vol. II, p. 131); i el tercer, al cap. 86 (vol. II, p. 203). Apareixen, a més, la *Doctrina pueril*: cap. 2 (vol. I, p. 31), cap. 34 (vol. I, p. 185) i cap. 93 (vol. II, p. 242); el *Llibre del gentil*: cap. 24 (vol. I, p. 147), cap. 78 i 86 (vol. II, pp. 131 i 204) i al *Llibre d'amic e Amat* (vol. III, p. 76); els *Començaments de medicina* al cap. 2 (vol. II, p. 203). Veg. Bonner, «La data...» pp. 143-4.

³⁶ La variació en el títol de l'obra seria un indicatiu del lapse de temps transcorregut: al començament es parla de *libre* i al final de *romanç* (el manuscrit català i el manuscrit occità són acèfals, però els manuscrits francesos ofereixen aquesta variant que l'edició de Joan Bonllavi, València 1521, també va conservar). Jordi Rubió (*Història de la literatura... ob. cit.*, p. 101) ja havia indicat això mateix, però ell ho prenia com una pista d'una possible «refosa de l'obra», perquè es declarava partidari prudent d'una doble redacció: abans i després de la dimissió de Celestí V. Les fonts (especialment la *Vita coetanea*) guarden un silenci gairebé absolut sobre el període 1274-1287; entre d'altres coses hem de comptar que la fundació i la posada en funcionament del monestir de Miramar devia absorbir Llull des de 1276 i durant una bona temporada.

³⁷ N'he parlat en un altre lloc: «Sobre el *Blaquerna*, la clerecia i una obra misteriosa», a *Catalan Review* 4 (1990), pp. 263-77.

RESUM

Of the three alternatives given for the date of composition of *Blaquerna*, before 1285, after 1294, or in two stages (before 1285 and after 1294), the author shows that the two earliest Mss. containing the text (Paris, Bibl. Nat. ms. fr. 24402 containing the French translation of the entire work, and Venice, Bibl. Marciana, ms. lat. 200, clas. VI containing the Latin translation of the *Book of the Lover and the Beloved*) cannot be dated later than 1289. Thus only the first of the three alternatives is viable. This, combined with other evidence, leads the author to conclude that the work was finished by 1283, after a long gestation period that began around 1276.